

Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı Belgelerinin Dili* (Diplomatik), Kubbealtı Neşriyatı nr. 35, İstanbul 1994, XXXIV+605 S.

Son aylarda, yıl itibarıyla 1994'de Türk ilim hayatı önemli bir esere kavuştu: *Osmanlı Belgelerinin Dili* (Diplomatik). Değerli âlim Prof.Dr.Mübahat S. Kütükoğlu, bu kıymetli eseri hazırlamış. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, hiçbir fedâkarlıktan çekinmeyerek mükemmel bir şekilde bastırılmış. İlim hayatımızın yüz akı olan böyle bir eser karşısında duyduğum heyecan dolayısıyla önce müellif ve yayımlayanlara teşekkür ve tebriklerimi sunmak istiyorum.

Osmanlâ Belgelerinin Dili, ciddi ve münderecatı itibarıyla büyük bir emek verilmiş bir eserdir. Muhtevastındaki zenginlik, *Eklerdeki* belgelerle anlam ve güzellik kazanmıştır.

Daha başta bir kadirşinaslık örneği ile karşılaşyoruz. Prof.Dr.Mübahat S. Kütükoğlu, eserini hocaları ve dünya çapında otorite olan iki âlimimize ithaf etmiştir. "Osmanlı diplomatiğine emek vermiş iki hocam, Ord.Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in hatıralarına". Girişten sonra sekiz bölümden oluşan kitabın üç sayfalık ön sözünün bir sayfasının, kitabın hazırlanmasında şu veya bu şekilde hizmeti olan kimselerin adlarının anılması, bu kadirbilirliğin bir başka örneğidir.

Değerli yazar, tarih ile çok sıkı münasebetinin bulunduğunu söylediği diplomatik'i kısmen "belge ilmi" diye tarif eder ve ekler "...diplomatik ile "siyaset ilmi" veya "politika" manasına gelen diplomasi sık sık karıştırılmaktadır" (s. XXVII). Gerçekten de "diplomatik" hep yanlış anlaşılmıştır. Prof.Dr. Rahmetli M. Tayyib Gökbilgin'in Mübahat Kütükoğlu'nun ifadesi ile "büyük çapta Prof. Fekete'nin eserine dayanan ders kitabı" adından dolayı hep yanlış değerlendirilmiştir. Bu bakımdan değerli bilginimizin eserinin adını *Osmanlı Belgelerinin Dili* koymasına çok isabetli olmuştur.

Eser, müellifinin belirttiğine göre "otuz yılı aşkın bir birikimin mahsûlü"dür. Bu takdim bize, bir gerçeği hatırlatmaktadır. İlim ve ilim hayatı bir zaman ve gelenek meselesidir. Yapılan çalışmalarda bir yığın güçlkle karşılaşılacak, bunlar zaman içinde aşılacak; elde edilen bilgiler uygulanacak, denenecek ve zaman içinde olgunlaşacak, sonra telif olarak karşımıza çıkacak. İnsanla beraber, çalışmalar da bulgular da gelişecek. "Küpe girilmeden sirke olunmaz" diye atalarımız boşuna söylememişler. Günümüzde pıtrak gibi açılan üniversite ve fakültelerin birer ilim kuruluşu olması için belki bir asırdan fazla bir zamanın geçmesi gerekecek. Nitekim

1961'de konulan bir ders; oturmuş, geleneği olmuş bir üniversitede otuz küsur seneden sonra ders kitabına kavuşuyor.

Burada bir hususu belirtmeden geçemeyeceğim. Kitap fevkalâde güzel bir baskı ile karşımızda duruyor. Bu derece mükemmel bir baskıyı kaç öğrenci alabilecek? Alsa bile kıyıp ders kitabı olarak yanında taşıyabilecek mi? Şahsen ben sayfalarını çevirirken kitap pörkümesin diye azami itina gösteriyorum. Bu benim bir hassasiyetim sanılmasın. Kitap o kadar güzel basılmış ki insana o duyguyu veriyor. Bunun için öğrenciler adına yazardan ve yayımcıdan eserin ders kitabı hâline dönüştürülmüş yeni bir baskısının yapılmasını, tabiatıyla bunun daha ucuza mal edilmesini talep edelim.

Osmanlı Belgelerinin Dili 'nin Giriş kısmında, "Osmanlı Arşivi" hakkında bilgi verilmektedir. Osmanlılar ilk devirlerden itibaren gerektiğinde kolaylıkla ulaşabilecekleri bir sistem kurmuşlar ve belgeleri gelişmeye uygun veya eşit bir şekilde çeşitli mekânlarda korumuşlardır. Zamana ve şartlara göre bu sistemin geliştiğini, bu gelişmenin bilhassa nezaretlerin kurulduğu XIX. asırda olduğunu görüyoruz. Müellif, Osmanlı Arşivi'nin, Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'ne bağlı Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'na kadarki seyrini kısaca anlatır. Bu kısmın ikinci alt başlığında diplomatik (belge ilmi)inden söz edilir. Diplomatîğin doğuşu ve gelişmesi anlatılır ve sonra Osmanlı diplomatîğine geçilir. Münşeât mecmualarını bir tarafa bırakırsak diplomatik alanındaki çalışmalar bu yüzyılın başında başlar. Bu konudaki ilk önemli kuruluş Tarih-i Osmanî Encümeni ve ilk yayında Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'dır. Yazar daha sonra bu konuda Avrupalı bilginlerin yaptığı çalışmaları da tanıtır. Burada verilen bilgiler, kendi tarihimiz hakkında batılıların bizden önce çalışma yaptıkları gerçeğini bir kere daha ortaya koymaktadır. Nitekim müellif, "Osmanlı tarihiyle uğraşan bazı Avrupalı araştırmacılar da Osmanlı diplomatîği ile yakından ilgilenmişler, hatta bu konuda, Osmanlılardan çok önce, makale ve kitaplar neşretmişlerdir" (s.7) der.

Burada önceliğin batılılarda olduğu ifade edilebilirse de Türk ilim adamları önemli çalışmalara imza atmışlardır. Ord.Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'dan itibaren, Prof. M. Tayyib Gökbilgin, Prof.Dr. Cengiz Orhonlu, Prof.Dr. Nejat Göyünç, Prof.Dr. Halil İnalçık ve Prof.Dr. Mehmet İpşirli bunların içinde adı anılmadan geçilemeyecek şahsiyetlerdir. Belge yayınlarından da söz eden yazar, bu tür neşirlerde takip edilecek yol konusundaki tartışmalara da değinir. Böylece diplomatîğe hazırlanmış olunur.

Kitap, bundan sonra sekiz bölüme ayrılır. Birinci bölüm'de, *Yazı ve Yazı Malzemeleri* üzerinde durulur. Belge demek, yazı ve yazarken kullanılan malzemeler demektir. Değerli âlimimiz önce malzemeden başlar. Malzeme olmazsa yazı da yoktur. Sırasıyla kâğıt, kalem, kalemtraş, mürekkep, hokka, makas vb. bir kâtibin

yazı yazmak için kullandığı malzemeleri tanıtır. Burada bilhassa kağıt ve mürekkep üzerinde durulduğunu belirtelim. Çünkü bu iki malzeme bizi belgenin tarihine ve mahiyetine de götürür. Araştırmacı elindeki malzemenin yapılışını, mahiyetini, asrını tanır. Bu, onun belge ile olan münasebetine elbette etki edecektir. Gerektiğinde sahtelerinin veya yanlış zamanlara ait zannedilenlerin mahiyetini bu bilgilerin yardımı ile öğrenecektir. Belgelerin yazılarını ve çeşitlerini de ayrıca ele alan ve her biri hakkında tarihî bilgiler de vererek âdeta medeniyet tarihini yazan müellif, belgelerde kullanılan kısaltma ve özel işaretler üzerinde de durur.

Eserin ikinci bölümü, *Belgelerde Kullanılan Alâmetler ve Mühürler* başlığını taşır. Tuğra, pençe, kuyruklu imza, mühür bu bölümde işlenen konulardır.

Oğuzlardan beri Türk hakanları tarafından kullanılan tuğranın, Orhan Bey'den itibaren şeklindeki ve muhtevastındaki gelişme ve değişmeler, tuğranın yerleri üzerinde durulur; "sadrızam başta olmak üzere eyaletlerdeki vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, mutasarrıf ve mütesellimlerle Harameyn vakfı nâzırı olan dârussâde ağaları tarafından imza yerine" kullanılan pençe, çeşitleri ile beraber tanıtılır; defterdarların, maliye kaleminde hazırlanan bazı belgelere koydukları "imzalar, yerleri ve özellikleri ile beraber anlatılır. Bu bölümde, nihayet, mühür söz konusu edilir. Mühr-i Humayûn, resmî mühürler, vakıf mühürleri, şahsî mühürler üzerinde ayrı ayrı şekil, eb'ad, muhteva ve yerleri de belirtilerek durulur. Bezmiâlem Valide Sultan'ın iki mührünün ifadesini almadan geçemeyeceğim:

"Muhabbetden Mehemmed oldu hâsıl
Mehammedsiz muhabbetden ne hâsıl
Zuhurundan Bezmiâlem oldu vâsıl"

Bu metin şöyle de yazılabilirdi diye düşünüyorum:

Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl
Muhammedsiz muhabbetten ne hâsıl
Zuhûrundan Bezmiâlem oldu vâsıl,

ikinci mühürde ise "Hay Hak" (s.94) ibaresi bulunmaktadır. Bu mühürlerin Bezmiâlem Valide Sultan'ın oğlu Abdülmecid'e gönderilen mektuplarda bulunduğunu ifade edelim. Burada sözünü etmeden geçemeyeceğim bir başka nokta, yabancı devlet elçiliklerinin de Türkçe mühür kullanmalarındır. Bunlardan bir iki örnek: "Sefâret-i Padişah-ı Fransa der Âsitâne". "Sefâret-i İngiltere der Âsitâne", "Sefâret-i Rusya der Âsitâne" (s.88). Ayrıca yabancıların da Türkler gibi dua ihtiva eden mühürler kazdırdıklarını öğreniyoruz. Rudolph Lützow'un mühründe şu ibareler bulunmaktadır:

Hasbiyallah ve ni'me'l-vekîl
Lâ-havle velâ kuvvete illâ billâh

Tevekkeltü alallah
Vemâ tevffiki illâ billâh

Spencer Smith'in mühründe ise
Gerçi yârân farigend ez hâl-i mâ
Ez-men îşân râ hezârân yâd-bâd

ifadesi yer alır.

Osmanlı Belgelerinin Dili 'nin üçüncü bölümü Padişaha Aid Belgeler genel başlığını taşımaktadır. Asırlarca üç kıtada hüküm yürütmüş bir makamın fermanları, beratları, emir, hüküm ve benzeri buyrultuları bu bölümde ele alınmaktadır. Önce ferman üzerinde durulmakta ve fermanında kullanılan ifade ve terkipler manalandırılmakta, fermanın rükün ve şartları ayrıca sıralanmaktadır. Fermanın muhatabı olan kimselerin lâkaplarını ve onlara hitap tarzlarını ayrı ayrı tesbit eden müellif, bu lâkapları idareci, ilmiye ve hristiyanlar için kullanılan lâkaplar diye üçe ayırır. Devlet, nizam ve sistem demektir. Osmanlı Devleti'nin bu kadar uzun zaman varlığını sürdürmesinin en önemli sebebi bu nizam ve sisteme bağlılık, pek çok uygulamanın gelenekleşmiş olmasıdır. Millet hayatında olduğu kadar devlet hayatında da geleneğin önemli bir yeri vardır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde gerileme; nizama, sisteme ve geleneğe uymama başladığı zaman görülür. Padişah da bu sistemin en tepesinde de olsa netice itibariyle bir parçasıdır. Padişah fermanında sadrazama hitap ediş ile çavuş veya sipahiye hitap ediş, şeyhülislâm veya herhangi bir kadı için, hristiyan idareciler için kullanılan lâkap farklıdır. Bunlardan birer örnek vermek konuyu daha da aydınlatacaktır.

Padişahın fermanının muhatabı sadrazam ise şu ifadelerden biri bulunmaktadır: "Düstûr-i ekrem müşîr-i efham, nizâmü'l-ümem, enîsü'd-devleti'l-kahire, celîsü saltanati'z-zâhire, müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'r-reyi's-sâib, mütemmim-i mehammi'l-enâm bi'l-fikri's-sâkıp, müessis-i cenâbi'd-devleti ve'l-ikbâl melîki'l-a'lâ vezîr-i a'zam... Paşa" (s.101).

Ferman bir çavuş veya sipahiye ise "kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân" şeklinde bir iltifat yer almaktadır (s.104).

Padişah şeyhülislâm için de şu sıfatlardan birini kullanmaktadır: "A'lemü'l-ulemâi'l-mütebahhirîn, efdalü'l-fudelâi'l-müteverri'în, yenbû'ü'l-fazl ve'l-yakîn vâris-i ulûmi'l-enbiyâ ve'l-mürselîn, keşşâf-ı müte'allikat-ı yakîniyye, keşşâf-ı rumûzi'd-dekayik, hallâl-ı müşkilât-ı hakayık şeyhü'l-İslâm ve'l-müslimîn, müfti-i enâmi'l-mü'minîn el-müstagnî ani't-tavsîf ve't-tebyîn hocam Mevlâna..." (s.105).

Yüzelli akçelik kadılara gönderilen bir fermanında ise, "kıdvetü'l-kuzâti'l-İslâm, umdet-i vülâti'l-enâm, mümeyyizü'l-halâl ani'l-harâm" (s.106) ifadelerinden biri yer almaktadır.

Hristiyanlar için meselâ Erdel kralına "İftihârü'l-ümerâi'l-izâmi'l-İseviyye, muhtârü'l-küberâil'-fihâm fi milleti'l-Mesîhiyye, müslih-i mesâlih-i cemâhiri't-tâifeti'n-Nasrâniyye, sâhib-i ezyâli'l-mecd ve'l iftihâr Erdel Kralı" (s.106).

Bu hitap şekilleri bize, Osmanlı idaresinin insana verdiği önemi ve görevlendirdiği veya görevlendireceği kimselere karşı iltifatlı tavrını gösterir. Hatta bir voyvodaya "iftihârü'l-ümerâi'l-milleti'l-Mesîhiyye" (s.107) diye hitap edilmektedir.

Yine bu bölümde, padişahın fermanında makamlara göre değişen dualardan söz edilmektedir. Hatta hristiyanlar için bile dua edilmektedir. Bir fermanın duadan sonraki rükünleri fermanın yazılma sebebinin izahı olan nakıl, verilen emir, te'kid, tarih ve fermanın yazıldığı yeri gösteren kısımdır. Bunların üzerinde ayrı ayrı durulmuş, sonra da fermanların yazılış sebepleri, şekilleri, fermanın menşei yani hazırlandığı devlet birimi söz konusu edilmiştir. Bunlar arasındaki farklar gösterilmiştir. Sahte fermanlar ve onlara verilen cezalar üzerinde ayrıca durulmuştur. Ferman, divan veya maliye kalemlerinden verilir, padişah tuğrasını taşır ve lâkapla başlar. Padişaha ait belgeler elbette fermanın ibaret değildir. Ayrıca berat, nâme-i humayûn, ahidnâme-i humayûn/muâhede, hatt-ı humayûn, irâde-i seniyye, sebep-i tahrir hükmü üzerinde ayrı ayrı durulmuştur. Her birinin rükünleri, özellikleri, çeşitleri teker teker ve ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Kullanılan malzeme ve kâğıtlar bile incelenmiştir.

Berat, "... padişah tarafından bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis, bir şeyin kullanılma hakkı, bir imtiyaz veya muafiyetin verildiğini gösteren ve veren padişah tuğrasının taşıyan belgedir" (s.124).

Osmanlıların ilk dönemlerinde berat için "biti" dendiğini öğreniyoruz.

Nâme-i humayûn, "padişah tarafından müslüman veya hristiyan yabancı devletler hükümdarlarına ve devlete bağlı Kırım hanları, Mekke şerifleri, Dağıstan ve Gürcistan hâkimleri, Erdel kralları, Eflâk-Boğdan voyvodaları gibi imtiyazlı yerler idarecilerine (s.146) gönderilen mektupların adıdır.

Ahidnâme-i humayûn, "yabancı devletlerle yapılan antlaşmalar ve verilen imtiyazlar" (s.163) ihtiva eder. Bunlara XIX.yüzyılda muâhede denmiştir.

"Hatt-ı humâyûn, bazı istisnâî hâller hariç, padişahın, kendi hattı ile yazdığı emirler için kullanılan bir tabirdir" (s.172). Bunlar, ya "ferman ve beratların önemli olanların da, tuğranın üst sağ veya sol taraflarında padişahın hattıyla, o ferman veya beratta yer alan hususların kusursuz yerine getirilmesini bildiren bir emir" (s.172) ya

"padişahın,... herhangi bir konuda re'sen verdiği emirler" olup boş bir kâğıt üzerine yazılırlar; ya da padişaha sunulan telhis, takrir, arz, arzuhal üzerine yazılan emir ve talimattır.

İrâde-i seniyye, sözlü olursa, padişahın, sadrazama bizzat tebliğ ettiği emir, yazılı olursa, padişah emrini mâbeyn baş kâtibinin sadrazama ulaştırdığı belgedir. Osmanlı diplomatiğinde kullanılan da budur ve kısaca irâde de denir.

Bu bölümde ele alınan padişah belgelerinin sonuncusu "sebeb-i tahrir hükmü"dür. Bunlar ferman ve beratlar gibi padişah tuğrasını taşırlar ve maliyede hazırlanırlar.

Müellif, bütün bunların tarih içindeki değişmelerine de ayrıca işaret eder. Mamafih bütün tarih içinde önemli değişmeler görülmemektedir.

Eserin dördüncü bölümü, *Devlet Erkânının Emir ve Arz Mahiyetindeki Belgeler* başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında *buyuruldu, telhis, tahrir, arz* alt başlıkları bulunmaktadır. *Buyuruldu*, "sadrözama, vezir, defterdâr, kazasker, kaptan paşa, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli vazifelilerin, kendilerinden aşağı mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler"dir. *Buyuruldu* yazısının gelişmesi, *buyuruldu* cinsleri üzerinde ayrı ayrı ve genişçe durulur. *Telhis*, genelde bir üst makama sunulan özet ise de asıl sadrazamın padişaha sunduğu arzlardır. Bunun tarihî seyri, rükünleri, cinsleri ve şekil özellikleri de aynı şekilde ayrı ayrı ele alınır. Aynı metod ve titizlik *takrîr* ve *arz*da da gösterilir.

Osmanlı Belgelerinin Dili 'nin beşinci bölümünde *Merkez-Taşra Arası Yazışmalar* ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin geniş bir coğrafyaya yayıldığını biliyoruz. Geçen asrın en seri iletişim aracı olan telgrafın Kırım Harbi (1853-1854) sırasında kullanıldığını hatırlarsak daha çok mektup türünün, bu geniş coğrafya ile merkezin iletişim aracı olduğu görülmektedir. Esasen mektup önemli bir türdür. Geleneğe çok bağlı ve hemen her faaliyeti belli kalıplara oturmuş olan Osmanlı Devleti'nde, elbette mektup da bir takım özel şekiller kazanacaktı. Bilhassa resmî mektuplarda, mektubun, belli bir çerçeveye oturduğunu söylemek yanlış olmaz. İşte bu bölümün ilk bahsi olan *Mektub*'da değerli yazar, bu çerçeveyi, tarihten aldığı örnek ve klişe ibarelerle gösterir. Mektubun şekil özelliklerinden sonra özel mektuplardan söz eder. İkinci bahis ise *Tahrirat*'tır. İstanbul'daki merkez daireleriyle vilâyetler, dış temsilcilikler ve bunların birbirleri arasındaki yazışmalara *tahrirat* denir. Bunların da rükünleri, cinsleri ve şekil özellikleri ayrı ayrı ve ayrıntılı bir şekilde işlenir. Daha sonra da *şukka* ve *telgraf* üzerinde durulur, bütün bunlarda adresin yazıldığı yere ayrı bir bölüm açılır. Bütün bu bölümlerde yazarın gözden irak tutmadığı önemli bir husus; kaideyi, uygulamayı ve örneği aynı anda mütalâa etmesidir. Bunun için de o, bir taraftan inşa kitaplarındaki genel prensiplerden söz

ederken, asıl ve önemli olan uygulamadan çıkarılmış kaideleri vaz etmekte ve buna bağlı örnekler vermektedir.

Kitabın altıncı bölümü *Şehir İçi Daireler Arası Yazışmalara* tahsis edilmiştir. Aynı beldedeki daireler veya şahıslar arasındaki haberleşmeleri temin eden tezkireler, "maksadı tam ve açık bir şekilde anlatacak şekilde ve "sade bir dille kaleme" alınmış. Çıktıkları daireye ve veriliş sebeplerine göre tezkirelerin pek çok çeşitleri vardır. Eserde bunların her biri üzerinde ayrı ayrı durulur; rükünleri, şekil özellikleri gösterilir, örnekler verilir. Yine bu bölümde kaime ve çeşitleri, temessük-tahvil-sened'in maksat ve kullanılış yerine göre çeşitleri ele alınır, nihayet ilmühaber ve müzekkirelerden söz edilir.

Yedinci bölümde ise *Dilekçe ve Rapor Mahiyetindeki Belgeler* üzerinde durulur. Bu neviden olan belgelerde de arz-hal, mahzar, arıza, mazbata, lâyiha başlıklarında incelenir. Yazar, yine metodlu bir şekilde bunların her birinin tarihçesini, rükünlerini, muhteva ve şekil özelliklerini ayrı ayrı ve ayrıntılı bir şekilde anlatır.

Sekizinci ve sonuncu bölüm *İfta ve Kaza Organlarınca Düzenlenen Belgeler* başlığını taşımaktadır. Bu genel başlık altında da fetva, ilâm, hüccet, vakfiye ve suret konuları bulunmaktadır. Osmanlı Devleti pek çok konuda fetvaya başvurmuştur. Bunun için Osmanlı Devlet hayatında fetvanın ayrı bir yeri vardır. Tabiatıyla bu söylediklerimiz diplomatik ilmi olarak fetvayı doğrudan ilgilendirmez. Yazar, fetvanın rükünleri olan da'vet, sual, cevap, imzadan söz ettikten sonra şekil özellikleri üzerinde durur. Aynı sistem diğer konularda da devam ettirilir. Vakfiye'de ayrıca Vakfı Bozacaklar İçin Beddua başlığı eklenir. İnanmış bir toplumda, elbette bedduanın ve kıyamatte Allah'a şikayet etmenin bir ceza kabul edildiğini unutmamak gerekir. Bu noktada öteden beri zihnimi kurcalayan soruyu buraya kaydetmeden geçemeyeceğim. Bozulmuş binlerce vakfın, vâkıfının bedduasını almış bir toplumun hâli nice olur? Teberrüken kısa bir bedduayı buraya nakledelim:

"Ve câmi-i mezkûr nezâretinde şurût-ı mezkûre üzre nezâret etmeyüp iğmâz ve müsâmaha ve tekâsül ve betâet ederler ise, Allahu azimü's-şân ve Hazret-i Peygamber-i âhiri'z-zamân ve enbiyâ-yı sâtı'il-bürhân ve melâike-i mukarreb-i Yezdân lâneti üzerlerine olsun" (s.365).

Bir başka vakfiyenin beddua bölümünde ise, vakıf üzerinde hiç kimsenin hakkı olmadığı şöyle ifade edilir: "... ve dahi halîfe ve sultân ve melik ve vezîr ve kadı ve vâlî ve muhtesib ve müftî ve emirden vesâir nâsdan hiçbir kimesneye ki, hazret-i Hakk subhânehû ve te'âlâya ve Resûlüne ve yevm-i âhirete îmân getüre bu vakfın naks u nahzı ve tağyîr ü tebdîli ve ibtâl ü tahvîli ve ihmâl ü ta'tîli ana helâl ü revâ olmaya". (s.365-366)

Değerli âlimimiz Prof.Dr. Mübahat Kütükoğlu, eserinin sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapmaktadır:

"Osmanlı diplomatiği mükemmel kaideler üzerine oturtulmuştur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu kaideler, bir anda konmuş değildir. Başlangıçta basit iken zamanla gelişmiştir. XVI.yy. da birçok belge için "mektub" tabiri kullanılırken müteâkıb asırlarda yeni isimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. XIX.yy. Osmanlı diplomatiğinde ciddî yeniliklerin müşahede edildiği birasırdır. Bu değişiklikler, diğer reformlarla birlikte Sultan II.Mahmud saltanatında başlamış; Tanzimat devrinde bazı belge türlerinde tam bir farklılaşma meydana gelmiştir. (s.371)

Tanzimat, Osmanlı Devleti'nde XVIII. asırda görülmeye başlayan değişmelere hız kazandırır. Devlet, yeni bir yapılanma içerisindedir. Bu çerçevede diplomatikte de değişimin olacağı taîdir. Yazar bunları ayrıca sıralar.

Osmanlı Belgelerinin Dili'nin Bibliyografya bölümü, altı kısımdan oluşmaktadır. Bunlar, Arşiv Kaynakları, Yayınlanmış Arşiv Belgeleri, Kanunnâmeler-Münşe'ât ve Muâhedât Mecmuaları-Sefâretnâmeler-Hâtırat Kitapları, Muâsır Eserler, İncelemeler, Katalog-Ansiklopedik Sözlük ve Sözlükler'dir. Konu ile ilgili yerli ve yabancı 300 civarında kaynağın bibliyografyada yer aldığını söylemek, eserin nasıl yıllara mal olmuş bir araştırmanın mahsûlü olduğunu göstermeye kâfidir sanırım. Eserde, kullanımda kolaylığı sağlayacak geniş bir indeks de bulunmaktadır. 186 sayfalık "Ekler" bölümü ise esere ayrı bir canlılık ve güzellik katmaktadır. Burada 165 belge sunulmaktadır. Bunların basımındaki itina ve titizlik her türlü övgüye lâyıktır.

Günlerdir zevkle okuduğum, karıştırdığım ve kokladığım *Osmanlı Belgelerinin Dili* (Diplomatik), Türk ilim hayatının ve ilim adamlarının yüz akı bir eserdir. Prof.Dr. Mübahat S. Kütükoğlu konusunu sadece çok iyi bilen bir bilgin değil, aynı zamanda bildiklerini sistem içerisinde ve kolayca anlaşılacak bir şekilde ifade eden kuvvetli bir yazardır. Yalnız zaman zaman bazı imlâ şekillerini yadırgadığımı söylemeden geçemeyeceğim. Eski metinlerin lâtin alfabesi ile verilmesi elbette zor. Fakat "çeşid", "Arapca", "kâğıtçı", "ayırd edilmesi" gibi Türkçe kelime ve söyleyişlerin yazılış şekillerini yadırgamamak mümkün değil.

Başlangıçta söylediğimizi tekrarlayarak yazımızı bitirmek istiyoruz: İlim hayatımızın yüz akı olan böyle bir eser karşısında heyecan duymamak mümkün değildir. Prof.Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'nu ve Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'nı en derin duygularla tebrik ederim. Ayrıca hangi kuruluşların bu eseri ödülle mükâfatlandıracağını merakla beklediğimi belirtmek isterim.